

РОЗДІЛ 4. МАРКЕТИНГ

УДК 332.025.12

НАУКОВА ТЕОРІЯ ЗНАЧИМОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дячек В.В., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена дослідженню значущості зовнішньоекономічної діяльності, обґрунтуванню та формулюванню предмету дослідження державного регулювання даної діяльності. Проведено аналіз наукових засад зовнішньоекономічної діяльності, її державного регулювання, виділено причини її здійснення, сформовано уявлення про продукт зовнішньоекономічної діяльності, відповідно до чого визначено види цієї діяльності.

Ключові слова: товар, послуга, зовнішньоекономічна діяльність, продукт зовнішньоекономічної діяльності, державне управління зовнішньоекономічною діяльністю, товар, послуга.

Актуальність дослідження. З поглибленням процесів міжнародної інтеграції, міжнародного поділу праці та глобалізації економічні системи окремих країн все більше відчують вплив одної на іншу. Зовнішньоекономічна діяльність країни набуває все більшої ваги в її економічній системі. З набуттям незалежності Україна набула право вести незалежну зовнішньоекономічну діяльність. Але в країні не було досвіду здійснення цієї діяльності ні директивно, ні ринково. Вона мала самостійно й якнайскоріше побудувати систему здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Також треба відзначити, що ця сфера економічних відносин й сьогодні зазнає значних змін: з поглибленням глобалізації все більше підприємств залучається у міжнародну економіку, з'являються наднаціональні організації як транснаціональні та багатонаціональні корпорації, які генерують багато товарних потоків між своїми підрозділами в різних країнах. Ці події мають вплив на саму економічну систему країни, який постійно зростає і потребує уваги регулюючих органів. Тому розробки з регулювання зовнішньоекономічною діяльністю є актуальними.

Мета дослідження: наукове узагальнення значущості зовнішньоекономічної діяльності, обґрунтування та формулювання предмету дослідження державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Формулювання проблеми дослідження. Для удосконалення регулювання зовнішньоекономічної діяльності необхідна розробка пропозицій з визначення об'єкту, предмету та суб'єкту дослідження для більш глибокого розуміння цих категорій у державному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності.

Об'єкт дослідження: сучасні уявлення про принципи та методи управління зовнішньоекономічної діяльності.

Предмет дослідження: визначення предмету державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Основні результати дослідження. В дослідженні були використані категорії, визначення яких наведено нижче.

Під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [1, ст. 3].

© Дячек В.В., 2011

Продукція – будь-які виріб (товар), робота чи послуга, що виготовляються, виконуються чи надаються для задоволення суспільних потреб [2,ст. 1].

Політика (грец. *politika* – державні або громадські справи) – діяльність класів, соціальних верств, груп та індивідів, що пов'язана з визначенням і впливом на устрій державної влади, сутність (у тому числі функції) та форми держави, виконувани нею завдання, а також на відносини з іншими класами, націями, країнами з метою реалізації власних потреб та інтересів [12, с. 796].

Зовнішньоекономічна діяльність – діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [3,ст. 1].

Імпорт (імпорт товарів) – купівля (у тому числі з оплатою в не грошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами [3, ст. 1].

Експорт (експорт товарів) – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в не грошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів. При цьому термін реекспорт (реекспорт товарів) означає продаж іноземним суб'єктам господарської діяльності та вивезення за межі України товарів, що були раніше імпортовані на територію України [3, ст. 1].

Для визначення засад державного управління зовнішньоекономічною діяльністю розглянемо основи державного управління економічною системою, які викладені в економічній теорії. В останній сформульовані основні напрями такого регулювання [15, с. 41]:

1. Формування засад існування економічної системи країни за допомогою законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

2. Підтримка економічних відносин у суспільстві та запобігання неефективного функціонування ринкового механізму.

3. Координація перших двох напрямів.

Центральним напрямом у регулюванні економіки є другий, основні складові якого зведені у таблицю 1 «Можливі державні дії щодо компенсації недосконалості ринкового механізму».

В економічній літературі розрізняють головну глобальну мету державної політики у сфері економіки – високий рівень суспільного добробуту, та чотири групи цілей, що витікають з неї, які виділив Я. Тімберген та представив їх взаємозв'язок графічно (рис. 1):

Рис. 1. Багатокутник цілей державного управління Я. Тімберген [15, с. 42]

Таким чином можна зробити висновок, що:

1. Мета державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності має підпорядковуватися головній меті державного управління економіки – високий рівень соціального добробуту.

2. Зовнішньоекономічна рівновага є однією з чотирьох цілей державної політики управління економічної системи країни.

3. Державне управління зовнішньоекономічною діяльністю має підпорядковуватися складовим державного управління щодо підтримки економічних відносин у суспільстві та компенсації недосконалості ринкового механізму.

Одним з перших предметів державного управління зовнішньоекономічної діяльності була міжнародна торгівля [8, с. 65]. Це пояснюється історичним розвитком економіки та виробництва згідно цивілізаційного підходу: доіндустріальне, індустріальне та постіндустріальне суспільство. Тож міжнародні теорії торгівлі мали значний вплив на формування політики державного управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Можливі державні дії щодо компенсації недосконалості ринкового механізму [14, с. 78]

Таблиця 1

№ з/с	Недосконалість ринкового механізму	Втручання держави	Напрямок дій державної політики регулювання
1	Неефективність механізму ринку (ситуація, за якої хтось з суб'єктів ринку, продавець або покупець, має вагомий вплив на ринкові ціни): Недосконала конкуренція (крайній випадок – монополія, монопсонія); Зовнішні ефекти (існують в тому випадку, коли фірми або люди за межами ринку нав'язують іншим видатки); Суспільні блага – це блага, видатки на отримання послуг від яких ще одній людині дорівнюють 0, та користуватися якими заборонити не можна.	Втручання у роботу ринків Втручання у роботу ринків Стимулювання корисної праці	Підвищення ефективності економічної системи
2	Нерівність (ринки не обов'язково розподіляють дохід за принципом соціальної справедливості та рівності. Ринкова економіка може призводити до появи неприйнятно високого рівня нерівності за доходами та споживанням): - неприйнятно нерівність у доходів та у майновому стані населення.	Перерозподіл прибутку	Зменшення нерівності доходів
3	Макроекономічні проблеми: - циклічність економіки; - повільне економічне зростання.	Стабілізація за допомогою макроекономічної політики Стимулювання економічного зростання	Стабілізація макроекономічної ситуації, представляючи економічні інтереси за кордоном

Розглянемо причини здійснення зовнішньоекономічної діяльності, що визначаються за допомогою теорій міжнародної торгівлі, які наведені у таблиці 2 «Причини міжнародної торгівлі».

Причини міжнародної торгівлі

Таблиця 2

№ з/с	Теорія міжнародної торгівлі	Причини
1	Меркантилізм	Підвищення експорту над імпортом, формуючи таким чином багатство нації [11, с. 65]
2	Теорія абсолютних переваг А. Сміта	Країна повинна експортувати ті товари і послуги, для виробництва і надання яких у неї є більш продуктивні можливості [9, с. 42]
3	Теорія порівняних переваг Д. Рікардо	Країна повинна експортувати ті товари і послуги, у виробництві і наданні яких вона володіє відносно більш високою продуктивністю [16, с. 95]
4	Теорія співвідношення факторів виробництва, Хекшера-Оліна	Країна має порівняльну перевагу у виробництві продуктів, для випуску яких інтенсивно використовуються ті ресурси (чинники виробництва), в яких має перевагу [10, с. 352]
5	Теорія подібності країн	Торгівля товарами відбувається головним чином між країнами з приблизно однаковим доходом на одного жителя [11, с. 68]
6	Теорія міжнародного життєвого циклу продукту	На оптимальній стадії життєвого циклу товару країна починає його експортувати, а виробництво поступово переносити за кордон [10, с. 355]
7	Теорія глобальної стратегічної конкуренції	Причина міжнародної торгівлі – це міжнародні компанії, що таким чином розширюють ринок збуту, в результаті набуття міжнародних конкурентних переваг, які найчастіше полягають у наявності прав на інтелектуальну власність [12, с. 15]
8	Теорія конкурентних переваг країн	Причини, що спонукають до міжнародної торгівлі – це наявність чинників виробництва; рівень споживацького попиту; суміжні і допоміжні галузі; стратегія компанії, її організаційна структура та рівень конкуренції [12, с. 16]

У сучасній літературі виділяють наступні чинники міжнародної торгівлі [7, с.13]:

1. Нерівномірність економічного розвитку різних країн світу.
2. Відмінність в людських ресурсах, сировинних, фінансових.
3. Характер політичних відносин.
4. Різний рівень науково-технічного розвитку.
5. Особливість географічного положення.

Сучасна економічна наука виділяє наступні фактори виробництва [6, с. 122]: робочу силу, предмет праці, засоби праці, підприємницькі здібності, науку, інформацію, екологію, тому розглянемо більш детально другу та четверту причину. Рівень науково-технічного розвитку та нерівність в людських, сировинних, фінансових та інших можливо віднести до нерівності між країнами у забезпеченості факторами виробництва.

Узагальнюючи дані визначення автор виділяє наступні причини міжнародної торгівлі за частотою визначення в теорії факторів:

1. Політичні.
2. Наявність переваг (абсолютних або відносних) у чинниках виробництва.
3. Рівень розвитку економічної системи країни.
4. Географічні чинники, але вони дедалі зменшують свій вплив із розвитком засобів транспортування.

Для впровадження державного управління зовнішньоекономічною діяльністю необхідно визначити позитивні та негативні сторони цієї діяльності для економічної системи країни. Тож розглянемо їх з точок зору теорій міжнародної торгівлі та сучасних авторів (таблиця 3).

Можна сказати, що не сформовано одностайного розуміння відносно того, чи має країна експортувати або імпортувати продукцію. Тож, як висновок, статичної думки не може бути, тому що вона залежить від багатьох факторів, а саме від причин міжнародної торгівлі, якими керує уряд країни. Так, на сьогодні політика держави спрямована на модернізацію народного господарства країни, що також можна здійснити за допомогою зовнішньоекономічної діяльності.

З поглибленням глобалізації та міжнародної спеціалізації держава все більше зможе залучати зовнішньоекономічну діяльність для вирішення внутрішніх економічних проблем недосконалої ринку:

1. Формувати конкуренцію вітчизняним монополіям за допомогою закордонних підприємств на внутрішньому ринку;

2. Управляти зовнішніми ефектами – так деякі українські підприємства активно продають квоти на викид шкідливих речовин.

3. Вирішувати проблеми циклічності економіки країни та уповільнення її зростання, використовуючи більш широке коло інструментів.

Також слід зауважити: так як у визначених причинах міжнародної торгівлі взяті до уваги погляди сучасної економічної теорії, вони актуальні для теперішньої зовнішньоекономічної діяльності.

Оцінка значення експорту та імпорту в міжнародній торгівлі щодо економічної системи країни

Таблиця 3

№ з/с	Теорія міжнародної торгівлі	Позитивні та негативні характеристики експорту та імпорту
1	Меркантилізм	Експорт – добре, імпорт – погано [11, с. 65]
2	Теорія абсолютних переваг А. Сміта	Експорт лише товарів, виробництва і надання яких у країні має більш продуктивні можливості. Імпорт тих товарів, в виробництві яких країна не має переваг [9, с. 42]
3	Теорія порівняних переваг Д. Рікардо	Експорт тих товарів і послуги, у виробництві і наданні яких країна володіє відносно більш високою продуктивністю, імпорт – навпаки [16, с. 95]
4	Теорія співвідношення факторів виробництва Хекшера-Оліна.	Країна має порівняльну перевагу у виробництві продуктів, для випуску яких інтенсивно використовуються ті ресурси (чинники виробництва), в яких має перевагу [10, с. 352]
5	Теорія подібності країн	Експорт товарів вважається доцільним лише за умов, що такі товари мають широке поширення в самій країні [11, с. 68]
6	Теорія міжнародного життєвого циклу продукту	Експорт доцільний лише на перших стадіях життєвого циклу товару, на наступних, коли товар скопіювали конкуренти і обладнання морально зношено, виробництво переносять у країни, що розвиваються. Тож на останніх стадіях життєвого циклу доцільно імпортувати товар [10, с. 355]
7	Теорія глобальної стратегічної конкуренції	Загальне розповсюдження міжнародної внутрігалузевої торгівлі неминуче. Але завважається, що пріоритетним є експорт конкурентоспроможного товару, остання характеристика досягається за допомогою інвестицій в науково-дослідницьку діяльність, ефекту від масштабу та кривої досвіду [12, с. 33]
8	Теорія конкурентних переваг країн	Перевищення експорту над імпортом розглядається як бажаний результат міжнародної торгівлі товарами, але також важливо, яким чином досягається міжнародні конкурентні переваги, тобто для їх досягнення деякі складові потрібно імпортувати [12, с. 16]

Розглянемо об'єкт державного управління зовнішньоекономічною діяльністю з точки зору економічної теорії щодо суспільного виробництва, яке представлено на рисунку 2 для більш глибоко розуміння об'єкту управління.

По аналогії з суспільним виділимо продукт зовнішньоекономічної діяльності: продукт матеріального виробництва та нематеріального. Але це досить загальна класифікація, і щоб її зв'язати та скоординувати відносно практичного застосування, розглянемо класифікації товарів та послуг зовнішньоекономічної діяльності та класифікатор видів діяльності. Згідно класифікатору видів економічної діяльності (КВЕД) [4] найбільшою класифікаційною одиницею є секція видів економічної діяльності. Тому відповідно до секції КВЕД можна позначити її продукт. За методологічними засадами, принципами побудови та призначенням КВЕД є статистичною класифікацією, створеною як інструментарій для систематизації та групування економічної та соціальної інформації у стандартний формат, який дає змогу обробляти та аналізувати значні обсяги інформації [4]. Останнє дає змогу планувати, контролювати та робити аналіз для здійснення державного управління зовнішньоекономічною діяльністю.

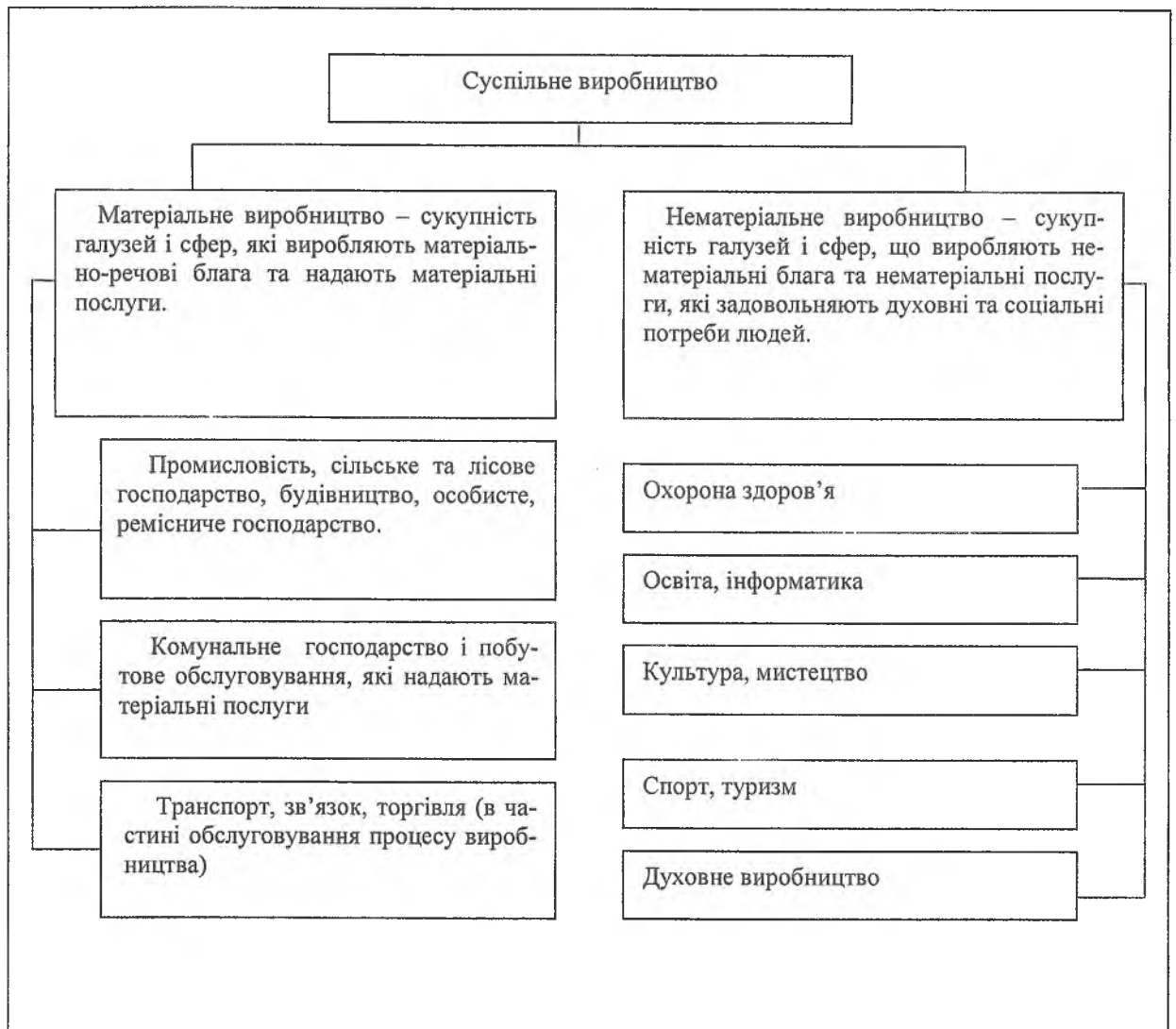

Рис. 2. Сфери суспільного виробництва [6, с. 116]

Для того, щоб відокремити матеріальну від нематеріальної сфери, порівняємо секції КВЕД та класифікатора послуг зовнішньоекономічної діяльності (КП ЗЕД) [5] та зведемо у таблицю 3.

Таким чином можна представити поділ суспільного виробництва на матеріальне і нематеріальне виробництва по секціям КВЕД та КП ЗЕД. В даному випадку використовується КВЕД, тому що класифікатор товарів зовнішньоекономічної діяльності має дещо інший поділ товарів

по секціям. Представимо графічно поділ зовнішньоекономічного продукту відповідно до сфер суспільного виробництва та їх галузей на рисунку 3.

Порівняння секцій КВЕД та КП ЗЕД

Таблиця 3

№ з/с	Секція КВЕД	Секція КП ЗЕД
1	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство (А)	Послуги, пов'язані з сільським господарством, мисливством та лісовим господарством (А)
2	Рибальство, рибництво (В)	Послуги, пов'язані з рибним господарством (В)
3	Добувна промисловість (С)	Послуги у добувній промисловості (С)
4	Переробна промисловість (D)	Послуги в обробній промисловості (D)
5	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (Е)	Послуги у виробництві електроенергії, газу та води (Е)
6	Будівництво (F)	Послуги, пов'язані з будівництвом (F)
7	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (G)	Послуги, пов'язані з оптовою та роздрібною торгівлею; торгівлею транспортними засобами; послуги з ремонту (G)
8	Діяльність готелів та ресторанів (H)	Послуги готелів і ресторанів (H)
9	Діяльність транспорту та зв'язку (I)	Транспортні послуги (I)
10	Фінансова діяльність (J)	Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю (J)
11	Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (K)	Послуги в операціях з нерухомістю, здаванням під найом та послуги юридичним особам (K)
12	Державне управління (L)	Послуги, пов'язані з державним управлінням (L)
13	Освіта (M)	Послуги у сфері освіти (M)
14	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (N)	Послуги, пов'язані з охороною здоров'я та соціальною допомогою (N)
15	Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту (O)	Колективні, громадські та особисті послуги (O)
16	Діяльність домашніх господарств (P)	Послуги домашньої прислуги (P)
17	Діяльність екстериторіальних організацій (Q)	Послуги, пов'язані з екстериторіальною діяльністю (Q)

Рис. 3. Класифікація видів зовнішньоекономічного продукту за результатом порівняння та узагальнюючи класифікатори КВЕД та КП ЗЕД

Таким чином сформовано уявлення, що таке зовнішньоекономічний продукт і яким він може бути:

1. Товар (матеріальний продукт) та матеріальні послуги;

2. Послуги (продукт нематеріального виробництва).

Згідно до закону України про зовнішньоекономічну діяльність виділяють тринадцять видів такої діяльності. Але, беручи до уваги аналіз зовнішньоекономічного продукту, дані види зовнішньоекономічної діяльності можливо звести до наступних:

1. Експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили, послуг матеріальної сфери; операції зустрічної торгівлі.

2. Експорт та імпорт послуг.

3. Спільна підприємницька діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами.

Висновки. Таким чином, було визначено наступне:

1. Державна політика управління зовнішньоекономічної діяльності спрямована на соціально-економічний розвиток та модернізацію народного господарства країни з метою забезпечення її конкурентоспроможності на міжнародному рівні. З поглибленням глобалізації та міжнародної спеціалізації держава все більше зможе залучати зовнішньоекономічну діяльність для вирішення проблем недосконалості ринкового механізму: формувати конкуренцію вітчизняним монополіям; управляти зовнішніми ефектами; вирішувати проблеми циклічності економіки країни та уповільнення її зростання.

2. Для сучасної стадії економічного розвитку було виділено наступні причини зовнішньоекономічної діяльності за частотою визначення в теорії факторів: політичні; наявність переваг (абсолютних або відносних) у чинниках виробництва; рівень розвитку економічної системи країни; географічні чинники.

3. Сформовано уявлення про продукт зовнішньоекономічної діяльності; до нього віднесено товар (матеріальний продукт) та матеріальні послуги, послуги нематеріального виробництва.

4. Відповідно до визначення зовнішньоекономічного продукту було виділено наступні види зовнішньоекономічної діяльності: експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили, послуг матеріальної сфери; операції зустрічної торгівлі; експорт та імпорт послуг; спільна підприємницька діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами.

Спираючись на вищевизначені засади державного управління зовнішньоекономічної діяльності, можлива розробка пропозицій щодо удосконалення політики в даній області управління.

Література:

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Про захист прав споживачів [Електронний ресурс]: Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1023-12&new=1>
3. Про зовнішньоекономічну діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
4. Класифікація видів економічної діяльності [Електронний ресурс]: Національний класифікатор України від 26 грудня 2005 р. ДК 009:2005 // Державний комітет статистики України, Науково-дослідний інститут статистики Держкомстату України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Класифікація послуг зовнішньоекономічної діяльності [Електронний ресурс]: Державний класифікатор України від 04 травня 93 р. ДК 012—97 // Державний комітет статистики України, Науково-дослідний інститут статистики Держкомстату України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: навч. посіб. / В.Д. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 719 с.

7. Вітлінський В.В. Ризикологія в зовнішньоекономічній діяльності: Навч. посіб. / В.В. Вітлінський, Л.Л. Маханець. – К. : КНЕУ, 2008. – 432 с.
8. Горін Н.В. Державне регулювання ЗЕД: навч. посіб. / Н.В. Горін. – К.: Знання, 2008. – 330 с.
9. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: Підручник / О.П. Гребельник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 384 с.
10. Гриффин Р. Международный бизнес / Р. Гриффин, М. Пастей; пер. с англ. А.Г. Медведева. – 4-е изд. – СПб.: Питер, 2006. – 1088 с.
11. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Підручник / О.А. Кириченко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 518 с.
12. Липов В.В. Міжнародна економіка: світова економіка та міжнародні економічні відносини. Модуль II. Міжнародні ринки та форми міжнародної економічної взаємодії. Навчально-практичний посібник / В.В. Липов. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 368 с.
13. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія / С.В. Мочерний. – Т. 2. – К.: Академія, 2002. – 864 с.
14. Самуэльсон П.А. Экономикс / П.А. Самуэльсон, Д.Н. Вильям. – М.: Вильямс, 2010. – 1360 с.
15. Сидорович А.В. Курс экономической теории: общие основы экономической теории. Микроэкономика, макроэкономика. Основы национальной экономики: Учебное пособие / А.В. Сидорович, Т.А. Агапова и др. – М.: «Дело и сервис», 2001. – 832 с.
16. Эриашвили Н.Д. Внешнеэкономическая деятельность предприятия: Учебник для вузов / Н.Д. Эриашвили, Л.Е. Стровский, С.К. Казанцев, Е.А. Паршина [и др.]; под ред. проф. Л.Е. Стровского. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 823 с.

Надійшла до редакції 22.03.2011 р.

Науковий керівник: Семеняк І.В., д. е. н., професор